

Κριτική ανάγνωση της επικούρειας φιλοσοφίας:
Ποια η διαχρονικότητα
ή
το δίδαγμά της σήμερα;

Γιώργος Σκουλάς,
Αν. Καθηγητής Πανεπιστημίου Μακεδονίας

Ιωάννα-Παρασκευή Σκουλά,
Μ.Π.Σ. Φιλοσοφίας Τμ. Φιλ.&Παιδ., Α.Π.Θ.

1. Εισαγωγή

Το θέμα που πραγματευόμαστε σε αυτό το κείμενο είναι οι διαστάσεις αλλά κυρίως οι βασικές έννοιες που συντέλεσαν σε αυτό που ονομάστηκε επικούρεια φιλοσοφία.¹ Δηλαδή, ποια ήταν η κύρια θεωρία του Επίκουρου για τις θεματικές της φιλοσοφίας του όπως: γλώσσα, ψυχή, ελεύθερη βούληση, ηδονή, αρετές, φιλία, θεολογία, δικαιοσύνη, κοινότητα, φύση, άτομα, κενό, θάνατος και σοφός. Ποια ήταν επίσης, η στάση του αρχαίου φιλοσόφου απέναντι σε αυτά που πίστευε, γι' αυτό το λόγο θα δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην έννοια και στο ρόλο του σοφού. Ποιος είναι εκείνος που θεωρείται ως ο άνθρωπος της σοφίας ή είναι ένας σοφός; Με άλλα λόγια, ο σοφός αυτός είναι κάποιος που έχει θεωρηθεί στη συνείδηση των αρχαίων φιλοσόφων ως ο καλός έναντι του κακού; Ο σώφρων έναντι του άφρο-

¹ Επίκουρος, *Επίκουρος Ηθική, Η Θεραπεία της Ψυχής*, μτφρ. Εισαγωγή Ζωγραφίδης Γ. Εκδόσεις Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη 2009. Όπως αναφέρεται εδώ ο Επίκουρος γεννήθηκε το 341π.χ. και πέθανε το 270 π.χ. Επίσης γίνεται μνεία για το γεγονός ότι ο αρχαίος φιλόσοφος δεν έφτιαξε μια φιλοσοφία για να τη μελετούν και να τη συζητούν οι ειδικοί μονάχα, αλλά για να τη μάθουν και να την εφαρμόζουν όλοι. Βλ. στο ίδιο σ. 73.

νος, ή ως ένα παράδειγμα προς μίμηση και γιατί; Και τέλος, η επιστήμη φιλοσοφία διδάσκεται ή ασκείται;

Δηλαδή, ποια θα μπορούσε να είναι όχι μονάχα η ιδιότητα αλλά η κεντρική σημασία του σοφού και τι τέλος πάντων μπορεί να αντιπροσωπεύει; Θα μπορούσε άραγε να εννοηθεί ότι ορισμένες εποχές είτε ακμής είτε παρακμής αποζητούν ηρωικές αντιστάσεις που δεν απαντώνται εύκολα ή τυχαία σε απλούς χαρακτήρες. Είναι ο σοφός κάποιος ρόλος κοινωνικός ή πολιτικός και ποιος μπορεί αλήθεια να τον υποδυθεί; Ο προσδοκώμενος στόχος του άρθρου, είναι να διερευνήσει και να αναλύσει όλες τις εκδοχές αυτού του σοφού, ώστε να κατανοήσουμε τη βαθύτερη έννοιά του στις κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις εκείνης της εποχής με τις αντανάκλαστικές επιδράσεις του σήμερα. Για να επιτευχθεί ωστόσο αυτός ο στόχος, προέχει ως προϋπόθεση μια κριτική ανάγνωση ώστε να δοθεί η πλήρης εικόνα της επικούρειας φιλοσοφίας.

2. Επικούρεια Φιλοσοφική Αντίληψη

Κύριος σκοπός της φιλοσοφίας για τον Επίκουρο, ως ένας από τους αρχαίους έλληνες φιλοσόφους, είναι να διδάξει στον άνθρωπο όχι τη φιλοσοφία αλλά τη μέθοδο της χειραφέτησής του. Αυτό δύναται να επιτευχθεί και να φτάσει να ζήσει αληθινά την πλήρη ευδαιμονία μονάχα μέσω της απελευθέρωσής του από τα διάφορα πάθη του, τα οποία του προκαλούν ψυχική διαταραχή και πόνο. Σύμφωνα με τον ίδιο «η ηδονή είναι η αρχή και ο σκοπός της ευτυχισμένης ζωής»,² της ζωής εκείνης που βιώνεται με ευδαιμονία. Εάν διδαχθεί ένας άνθρωπος συνεπώς, τη μέθοδο της απελευθέρωσής του και υιοθετήσει τον τρόπο ζωής για την ευδαιμονία έχει όλα τα εχέγγυα ενός σοφού. Κατά την επικούρεια φιλοσοφία, ο σοφός ερμηνεύεται ως κάποιος που ξεχωρίζει σε πολλά σημεία και αρετές από τους άλλους ανθρώπους.³

² Βλ. *Επίκουρος Ηθική, η Θεραπεία της Ψυχής*, όπ. αν. παρ. σ. 61.

³ Βλ. στο ίδιο, σσ. 40-55. Σημείωση: στις σελίδες αυτές γίνεται εκτενής αναφορά για την ηθική στη φιλοσοφία του Επίκουρου. Όχι τόσο

Δηλαδή, θα μπορούσε να είναι σοφός ένας πνευματικά ανώτερος άνθρωπος ο οποίος έχει εγκράτεια και ανθεκτικότητα, αλλά έχει πάνω απ' όλα απελευθερώσει τον εαυτόν του από τα πάθη της ψυχής κάνοντας τη ζωή του ευτυχισμένη.

Δηλαδή, έχοντας επιστημονική κατάρτιση αυτό το άτομο βάζει τη λογική ως οδηγό να διάγει το βίο του χωρίς εκτροπές. Αφού μπορεί ωστόσο να διαθέτει ομιλία ή γλώσσα υψηλού επιπέδου με ικανότητα σκέψης δύναται με άλλους ομοϊδεάτες του να δημιουργούν πολιτισμό. Η ικανότητα της σοφίας ενός ατόμου, με άλλα λόγια, δύναται να απελευθερώνει τον εαυτόν του από τον κάθε φόβο που προκαλείται από τα φυσικά φαινόμενα ή τις υπερφυσικές δυνάμεις. Ενώ, εκείνο τελικά που τον κάνει να ξεχωρίζει θεωρητικά και πρακτικά από τα άλλα όντα, είναι η ελευθερία της βούλησής του αλλά και η εγκράτεια που αναφέρθηκε παραπάνω ως αποτέλεσμα αυτής της βούλησης. Πως όμως απελευθερώνεται η σκέψη του ανθρώπου ώστε να φτάνει με αυτήν στην ευχαρίστηση κι όχι σε πόνο ή σε άγχος; Την απάντηση σ' αυτό, θα προσπαθήσουμε να τη δώσουμε αφού πρώτα εξετάσουμε ποιος ήταν ο Επίκουρος και η σχολή του, ή πώς χαρακτηρίζεται αυτή η σχολή στην αρχαιότητα σε σύγκριση με την Ακαδημία του Πλάτωνα, το Λύκειο του Αριστοτέλη, ή άλλες σχολές όπως των Στωικών και των Σκεπτικών;

Η κοινότητα του Επίκουρου είχε μεγάλη διαφορά από αυτά τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, επειδή δεν ήταν ανάλογο κολέγιο ή ίδρυμα ερευνών, αλλά μια κοινωνία φίλων οι οποίοι έδιναν μεγάλη σημασία στη φιλία. Όπως μας ενημερώνει ο Long A. ήταν κοινότητα φίλων «που ζούσαν με κοινές αρχές, αποτραβηγμένοι από το δημόσιο βίο. Η φιλία έχει ιδιαίτερη ηθική σημασία ... και ο Κήπος εξασφάλιζε το πλαίσιο για την πραγματοποίησή της. Γυναίκες και δούλοι

γιατί αναγνωρίζουμε τα πρωτεία της ηθικής στη σκέψη και στην πράξη του, αλλά για την ιδιαίτερη σημασία που έχει ώστε να προβληθεί η έλλογη πράξη ως απόπειρα εδραίωσης μιας κάποιας σταθερότητας σε ένα αβέβαιο κόσμο.

δεν αποκλείονταν».⁴ Εδώ λοιπόν διακρίνεται η ιδιαίτερη επικούρεια φιλοσοφική διακριτή εικόνα που κάνει τη διαφορά από άλλες σχολές. Μια διαφορά μείζονος σημασίας, όχι μονάχα για τη στοργή που έτρεφε ο ίδιος ο φιλόσοφος για τους φίλους και οπαδούς του, αλλά για το γεγονός ότι οι γυναίκες και οι δούλοι ήταν άνθρωποι ίσης αξίας με τους άλλους. Δηλαδή θα μπορούσαν κι αυτοί να είναι οι ίδιοι Επικούρειοι. Επειδή αυτοί που αφοσιωνόταν στον ίδιο τον αρχαίο φιλόσοφο και αποτελούσαν τους Επικούρειους, δεν ήταν απόφοιτοι μιας κάποιας εκπαίδευσης ή σχολής. Όπως χαρακτηριστικά κι εύστοχα υπογραμμίζεται, «δεν ήταν τόσο μαθητές που παρακολουθούσαν μια σειρά μαθημάτων, όσο άνδρες και γυναίκες αφιερωμένοι σε ένα ορισμένο τρόπο ζωής».⁵

Δηλαδή, οι Επικούρειοι δεν ήταν μαθητές ενός φιλόσοφου που γινόταν αργότερα δάσκαλοι και μοιραζόταν τις αντιλήψεις και τις κοινές πεποιθήσεις, ή έναν τρόπο σκέψης, όσο οπαδοί άνδρες και γυναίκες που μοιραζόταν έναν τρόπο ζωής. Έναν τρόπο ζωής με λιτή διατροφή, δίδοντας έμφαση στη φιλία, στη γνώση και στην ευδαιμονία που είναι το σύνολο των ηδονών. Με τέτοια λογική δηλαδή, δεν μπορεί μια ομάδα ανθρώπων να μοιράζεται κοινές ιδέες, θεωρίες και πεποιθήσεις βιώνοντας συγχρόνως μια διαφορετική ζωή η οποία δεν έχει σχέση με αυτές αλλά ούτε με το αποτέλεσμα που είναι η γνώση. Ο στόχος της γνώσης, για τον ίδιο, όπως επισημαίνεται στην *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, δεν ήταν η γνώση η ίδια αλλά η πρακτική σημασία του «κανονισμού της ζωής».⁶ Συγχρόνως με τον Επίκουρο, περνούσαν ως πνευματικοί δάσκαλοι της σχολής οι ακόλουθοι: Μητρόδωρος, Έρμαρχος, Πολύαινος, Τιμοκράτης, Λεοντεύς και Κολώτης.⁷ Ο δεύτερος, κατά άλλους συγγραφείς, τον διαδέχτηκε στην Αθήνα για να τον ακολουθήσει μετά ο

⁴ Βλ. Long A. A., *Η Ελληνιστική Φιλοσοφία, Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1997, σ. 39.

⁵ Βλ. στο ίδιο, σ. 39.

⁶ Βλ. Τσελλέρ – Νέστλε, *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, μτφρ. Θεοδωρίδη Χ. Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1980, σ. 294.

⁷ Βλ. στο ίδιο, σσ. 294-295.

Πολύστρατος γύρω στο 250 π.χ. Σύμφωνα δε με τον Διογένη Λαέρτιο, άλλοι δάσκαλοι αργότερα αναδεικνύονται ο Διονύσιος, ο Βασιλίδης και κυρίως ο Απολλόδωρος ο Αθηναίος.⁸ Σε διάφορες επιστολές που έστειλε ο Επίκουρος είτε στον Μενοικέα, είτε στον Πυθοκλέα ή Ηρόδοτο, καθώς και στα βιβλία του Περί Βίων, Περί φύσεως και Περί κριτηρίου γίνεται γνωστό το γεγονός ότι η φιλία, η γνώση και η ευδαιμονία έχουν κυρίαρχη θέση.

Η δε ψυχή, ως θεματική της επικούρειας φιλοσοφίας για τον ίδιο, είναι ένα κάλυμμα 'προστασίας του σώματος που ανήκει στη φύση του σώματος, αλλά είναι αόρατη και απορρέει από τη θερμή πνοή των ατόμων ως ένα είδος πνεύματος που εμφανίζεται στον αριστοτελισμό και επιβεβαιώνεται από τον στωικισμό'. Η ψυχή, τοιουτοτρόπως, συνδέεται άρρηκτα με το 'σώμα που διέπει τις αισθήσεις καθώς και τις λοιπές ανθρώπινες δραστηριότητες'. «Η διάταξη των μερών του σώματος ευθύνεται για τις λειτουργίες, οι οποίες πολλαπλασιάζονται ανάλογα με τον αριθμό των δομών».⁹ Το κυριότερο πάντως που δίδασκε η Επικούρεια διδασκαλία φιλοσοφίας στον απλό άνθρωπο ήταν να τον απαλλάξει από τον πόνο και τον φόβο μέσω του ίδιου του εαυτού του. Δηλαδή, ότι δεν υπάρχει τίποτα να φοβηθεί κανείς, ούτε από τον θάνατο, ούτε από τους θεούς και ότι μπορούμε να υπομείνουμε τον πόνο, καθώς και ότι μπορούμε να αγγίξουμε την ευδαιμονία. Με άλλα λόγια, το τι διδάσκει η φυσική, μας το δείχνει το τυχαίο συμβάν το οποίο συμβάλλει ώστε ο θάνατος να θεωρείται ως εκμηδένιση πέρα από κάθε ιδέα επιβίωσης της ψυχής.

Ωστόσο, αν όντως οι θεοί υπάρχουν, για τον αρχαίο φιλόσοφο, υπάρχουν ως αποτέλεσμα του ατομικού γίγνεσθαι, «όπως τα ανώτερα όντα που ενεργούν μονάχα για τον εαυτό τους και δεν μπορούν να διέπουν ούτε τον κόσμο ούτε

⁸ Βλ. Κουλουμπαρίτσης Α. *Ιστορία της Αρχαίας και Μεσαιωνικής Φιλοσοφίας, I. Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, Τόμος Α', Εκ. Εξάντας, Αθήνα 2008, σ. 495.

⁹ Βλ. στο ίδιο, σ. 490.

τα όντα που είναι μέρος του κόσμου». ¹⁰ Με την αναπαράσταση όμως που κάνει ο άνθρωπος για τον τρόπο ζωής και λειτουργίας των θεών, έχει σημαντικά, καταλυτικά και θετικά αποτελέσματα για τον ίδιο τον άνθρωπο. Αν, με άλλα λόγια, πρόκειται για αναλλοίωτα και άφθαρτα όντα, τότε μπορούν να λειτουργήσουν ως ένα πρότυπο για εκείνα που οφείλει να κάνει ο άνθρωπος. *Εδώ έγκειται κι η συνολική σημασία αυτού του άρθρου, αναφορικά με τη θέση και στάση του σοφού σε οποιαδήποτε εποχή και σε οποιοδήποτε χώρο, να λειτουργεί, να ενεργεί και να σκέπτεται όπως τους θεούς.* Ο λόγος είναι, ότι αφού η ύπαρξη των θεών αποτυπώνεται κατά τρόπο ανώτερο, υπάρχει κατ' αυτό τον τρόπο κι η ελπίδα, για τον Επίκουρο, «ότι οι σοφοί, μιμούμενοι τους θεούς, μπορούν να φτάσουν μια κατάσταση αταραξίας, προπομπός μιας επίγειας μακαριότητας. Η στάση αυτή δεν περιορίζεται μονάχα σε έναν θεωρητικό τρόπο ζωής, αλλά επεκτείνεται σε μια συνολική δραστηριότητα όπου οι θυσίες, η προσευχή και η συμμετοχή στις γιορτές προς τιμήν των θεών συνιστούν εξίσου βασικούς άξονες που μπορούν να διασφαλίσουν μια εγγύτητα μεταξύ ανθρώπων και θεών. Συμμετέχοντας, ως εκ τούτου, στην ευδαιμονία των θεών, οι άνθρωποι – και ιδίως οι σοφοί – μπορούν να φτάσουν στη δική τους ευδαιμονία χάρη στην αταραξία που κατακτούν από μόνοι τους. *Το ύψιστο ιδεώδες του επικούρειου σοφού είναι αναμφίβολα να γίνει ίσος με τον Δία*». ¹¹

Για να φτάσει όμως ο άνθρωπος σε τέτοια επιτεύγματα, όπως τα παραπάνω, απαιτούνται όχι μονάχα κόπος αλλά και προσπάθειες με τον εαυτόν του ώστε να καθορίζει τον τρόπο ζωής του αναφορικά με τις επιθυμίες του και την ελεύθερη βούληση. Γνωρίζουμε τόσο από τον Επίκουρο, όσο και από τους Επικούρειους, ότι υπάρχει μια ενδεχόμενη εκτροπή των ατόμων από τις βασικές αρχές κίνησης που έχουν όλοι με αυτή την ελεύθερη βούληση με την οποία, κα-

¹⁰ Βλ. στο ίδιο, σσ. 490-491.

¹¹ Βλ. στο ίδιο, σ. 491.

τά τον Λουκρήτιο, 'οδηγεί τον καθένα μας η ηδονή'¹² κι έτσι, ενδέχεται να «εκτρεπόμαστε όχι σε ορισμένο χρόνο και ορισμένο τόπο, αλλά όταν και όπου μας πηγαίνει ο νους μας».¹³ Η εξήγηση από τον ίδιο τον Επίκουρο, είναι το γεγονός ότι αν, ορισμένοι και δεν είναι λίγοι που παρεκκλίνουν, γίνεται επειδή προς τα εκεί αναμφίβολα τους οδηγεί ο νους τους κι η ελεύθερη βούλησή τους, από αυτή τη βούληση του καθενός ξεκινούν οι κινήσεις ενώ από την ίδια βούληση επεκτείνονται οι κινήσεις μέχρι και τα μέλη του σώματος. Μια τέτοια ελευθερία, τον ενισχύει να ξεχωρίζει συγχρόνως και τις επιθυμίες από φυσικές και αναγκαίες σε φυσικές και μη αναγκαίες στις μη φυσικές και μη αναγκαίες. Δηλαδή, μπορούμε να βρούμε το σημείο εκείνο που από απεριόριστες επιθυμίες ελαττώνονται ώστε να μην προκαλούν διαταραχή και πόνο. Γιατί ο άνθρωπος, κι αν μη γελιόμαστε, έχει πράγματι απεριόριστες επιθυμίες και ο νους του τον οδηγεί προς τα εκεί, αλλά πώς θα τις περιορίσει χωρίς να καταπιέσει τον εαυτόν του, που μια τέτοια καταπίεση προκαλεί εξίσου πόνο στον εαυτόν του;

Ας δούμε τα πράγματα πιο αναλυτικά, επειδή οι αντίπαλοι του Επικουρισμού είχαν κατηγορήσει τον ίδιο τον θεμελιωτή του πολλές φορές,¹⁴ ως ανήθικο και ηδονιστή. Αλλά διασταυρώνοντας τις πληροφορίες, βλέπουμε ότι τέτοιου είδους κατηγορίες δεν στέκονται ούτε συμβιβάζονται με τη συμπεριφορά του φιλόσοφου γενικότερα, επειδή η φιλοσοφία του στηριζόταν στην ηθική. Ούτε όμως με τη διδασκαλία του για την ηδονή, λόγω του ότι έβρισκε τη μεγαλύτερη ηδονή στη λιτή διατροφή και δίαιτα. Η ηδονή έτσι θεωρεί-

¹² Βλ. *Η Ελληνιστική Φιλοσοφία, Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί*, οπ. αν. παρ. σ. 101.

¹³ Βλ. στο ίδιο, σ. 101.

¹⁴ Βλ. Long A. A. *Η Ελληνιστική Φιλοσοφία, Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1997, σ. 41. Βλ. Επίσης Kenny Anthony, *Ιστορία της Δυτικής Φιλοσοφίας*, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2005, σσ. 68-69. Εδώ αναφέρεται ότι ο πυρήνας της επικουρείας θεωρίας ήταν η ηθική πράγμα που απαντά καταρρίπτει όλες εκείνες τις κατηγορίες των αντιπάλων του.

ται θεμέλιο της ευτυχίας και γίνεται σκοπός της ζωής.¹⁵ Αυτό φαίνεται και από επιστολή του που υποστηρίζει ότι «τρέμω από την ηδονή του σώματος, όταν ζω με ψωμί και νερό, και πτύω τις ασελγείς ηδονές, όχι αυτές καθαυτές, αλλά τα κακά που επακολουθούν».¹⁶ Αλλού, γίνεται μνεία για την άδικη παρομοίωση του ονόματός του με το παροιμιακό της φιλήδονης ζωής, επειδή «όσοι τον γνώρισαν εγκωμιάζουν την ολιγάρκειά του, την πραότητα και καλοσύνη του», όπως άλλωστε αναφέρει και η επιστολή που έστειλε στον μαθητή του Ιδομενέα.¹⁷

Έτσι κατανοούμε ότι, οι ανωτέρω επιθυμίες αυτές, είναι ηδονές και ο ίδιος ο Επίκουρος κάνει διάκριση σε αυτές υποδεικνύοντας ότι υπάρχουν ταυτόχρονα ηδονές φυσικές και αναγκαίες. Οι σωματικές ηδονές που απορρέουν από την ικανοποίηση των βασικών βιολογικών αναγκών που απαιτούνται για να ζήσει κάποιος, αλλά μονάχα με το παράδειγμα του ίδιου για τα απαραίτητα. Δηλαδή, απαραίτητο είναι να πίνει κανείς νερό, όπως είδαμε παραπάνω, και να τρέφεται ελαφρά.¹⁸ Μετά, διακρίνει άλλες ηδονές φυσικές μεν αλλά όχι αναγκαίες, όπως για παράδειγμα, εκείνες που δεν είναι απαραίτητες στη ζωή του ατόμου και μπορούμε να τις παραμερίσουμε λ.χ. το ποτό. Τέλος, βλέπει ότι υπάρχουν άλλες που δεν είναι ούτε φυσικές ούτε αναγκαίες ηδονές, που έχουν χαρακτήρα περιττής απόλαυσης όπως για παράδειγμα η εξουσία, η φιλοδοξία οι τιμές, η δόξα κα. οι οποίες όμως προκαλούν πόνο και οδύνη.

Αυτό που διδάσκει ο επικούρειος φιλοσοφικός στοχασμός για να δύναται κάποιος να αντιστέκεται σε τέτοιες ηδονές, δεν είναι η θυσία από μέρους του ή η καταπίεση του εαυ-

¹⁵ Βλ. Σατελέ Φ. *Η Φιλοσοφία τόμος Α' από τον Πλάτωνα ως τον Θωμά Ακινάτη*, Εκ. Γνώση, Αθήνα 1989, σ. 181.

¹⁶ Βλ. Ρουσσέλ Μπ. *Ιστορία της Δυτικής Φιλοσοφίας και η Συνάρτησή της με τις Πολιτικές και Κοινωνικές Συνθήκες από των Αρχαιοτάτων Χρόνων Μέχρι της Εποχής μας*, τόμος Α', Εκ. Αρσενίδης Ι. Δ. & ΣΙΑ, Αθήνα, σ. 409.

¹⁷ Βλ. *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, οπ. αν. παρ. σσ. 294-295.

¹⁸ Κουλουμπαρίτσης Λ. *Ιστορία της Αρχαίας και Μεσαιωνικής Φιλοσοφίας*, Τόμος Α' Εκ. Εξάντας, Αθήνα 2008, σ. 492.

τού του για να είναι ανθεκτικός, σώφρων, ή ισχυρός και να τις παραμερίζει. Δηλαδή, δεν είναι εκείνο που θα τον κάνει αρκετά ισχυρό ώστε να τιθασεύει όλα τα πάθη του και μ' αυτό τον τρόπο να φτάνει σε ψυχική γαλήνη. Όχι. Αντιθέτως, αυτές οι απολαύσεις φέρνουν αναστάτωση στον κάθε άνθρωπο που καταλήγουν σε μια διατάραξη του ρυθμού της ζωής που παρεκκλίνει από τον κανονικό. Έτσι, προκαλείται πόνος και οδύνη με αποτέλεσμα τη διατάραξη της ισορροπίας της ψυχής και του σώματος. Εκείνο που συμπεραίνεται τελικά εδώ, είναι ότι η κατάσταση σταθερής απόλαυσης και ισορροπίας αντιστοιχεί σε μια κατάσταση γαλήνης της ψυχής και αταραξίας. Η μέθοδος για να φτάσει κανείς στη σταθερή απόλαυση ή μόνιμη ηδονή και ισορροπία, όπως ερμηνεύουν την επικούρεια φιλοσοφία άλλοι μελετητές, αναφορικά με τον πόνο που επιφέρουν οι απεριόριστες επιθυμίες αφενός και η καταπίεση του εαυτού μας αφετέρου, 'συνίσταται σε μια ασκητική των επιθυμιών.'¹⁹ Εκείνο που κάνουν σαφές για τον Επίκουρο είναι ότι, κατά τον ίδιο, 'οι άνθρωποι είναι δυστυχησμένοι στην πραγματικότητα γιατί βασανίζονται με υπέρμετρες και κούφιες επιθυμίες όπως: πλούτη, λαγνεία, εξουσία'.²⁰ Με άλλα λόγια, αυτοί οι άνθρωποι είναι αξιολύπητοι στη σκέψη του αρχαίου φιλοσοφου, επειδή είναι όμηροι των επιθυμιών τους.

Γι' αυτό το λόγο, προτείνει την ασκητική των επιθυμιών η οποία βασίζεται στην ανωτέρω ζύγιση και διάκριση αυτών των επιθυμιών ανάμεσα: α) στις φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες, β) τις φυσικές και μη αναγκαίες και γ) τις κενές επιθυμίες, οι οποίες δεν είναι ούτε φυσικές ούτε αναγκαίες. Οι πρώτες επιθυμίες, οι φυσικές και οι αναγκαίες, παραπέμπουν στην ικανοποίηση εκείνη που λυτρώνει από έναν πόνο που προκαλεί η βασική και φυσική ανάγκη. Οι δεύτερες επιθυμίες, παραπέμπουν σε εκείνες που ναί μεν είναι φυσικές δεν είναι αναγκαίες επειδή περιλαμβάνουν διάφορα εδέσματα και σεξουαλικές επιθυμίες. Οι τελευταίες επιθυμι-

¹⁹ Βλ. Hadot P. *Τι Είναι η Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία*, Εκδόσεις Ίνδικτος ΑΕ. Αθήνα 2002, σ. 164.

²⁰ Βλ. στο ίδιο, σ. 164.

ες που είναι κενές, παραπέμπουν στα απεριόριστα πλούτη στην αλόγιστη επιθυμία για δόξα ή τιμή, που επιφέρουν πόνο και οδύνη, είτε με το βασάνισμα της σκέψης για την απόκτησή τους, είτε με την αλόγιστη χρήση τους αφού αποκτηθούν.

Η ασκητική των επιθυμιών λοιπόν βασίζεται στον περιορισμό αυτών των επιθυμιών. Των επιθυμιών εκείνων, που ναί μεν είναι φυσικές αλλά όχι αναγκαίες και στην εξάλειψη άλλων που ούτε φυσικές αλλά ούτε απαραίτητες είναι, προκαλούν όμως με βίαια και ασυγκράτητα πάθη τη διατάραξη της ψυχικής ισορροπίας και γαλήνης του ανθρώπου. Γι αυτό και προτείνεται διαφορετικός τρόπος ζωής, όπως ήδη αναφέρθηκε, που θα καθορίζει τη στάση μας απέναντι σε τέτοιου είδους επιθυμίες έτσι ώστε να φτάσουμε τελικά στην ηδονή ή στην ευδαιμονία με την ελεύθερη βούλησή μας. Η επικούρεια φιλοσοφία λοιπόν, δεν διδάσκεται αλλά ασκείται, είναι τρόπος ζωής που επιλέγει κανείς να ζήσει ως σοφός στην πλήρη ευδαιμονία του χωρίς πόνο, αλλά με γαλήνη στη ψυχή και στο σώμα. Αυτός ο σοφός μπορεί να γίνει ο καθένας και αρκείται με λίγα πράγματα, όπως καθαρό αέρα, λίγη τροφή, απλή στέγη, λίγα βιβλία και μερικούς φίλους. Η γνώση του τον ελευθερώνει απ' την υποδούλωση στα πάθη του και στους φόβους του.

3. Η Επικούρεια Φιλοσοφία και Γνωσιοθεωρία

Η φιλοσοφία της γνώσης στον Επίκουρο, βασίζεται στη συνάφεια του εμπειρισμού και του υλισμού πολύ πιο έντονα από την πρακτική της στωικής φιλοσοφίας και ανήκει στο τμήμα του έργου του που το ονόμασε κανονικό. Ας δούμε όμως πρωτίστως, το διασωθέν έργο του Επίκουρου που ο Διογένης Λαέρτιος²¹ μας κληροδοτεί με τις τρεις διδακτικές επιστολές του που οι δύο από αυτές φαίνονται εξαιρετικής σημασίας. Μία στον Ηρόδοτο περί των φυσικών

²¹ *ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΑ* Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων Βίων και Δογμάτων Συναγωγή*, Εισαγωγικά κείμενα, μεταφράσεις, σχόλια, αναλύσεις: Θ. Μαυρόπουλος, Εκ. Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη 2011, σσ. 690-771.

που προέκυψε το τμήμα του έργου του με το όνομα *φυσικόν*. Μία στον Μενοικέα για την ηθική «τα περί βίων» που αποκαλέστηκε το *κανονικόν*.²² Μια άλλη επιστολή στον Πυθοκλή, εξηγεί ότι για να ερμηνεύσουμε τα ουράνια φαινόμενα πρέπει να προστρέξουμε να αναλύσουμε τα επίγεια που ένα φαινόμενο δύναται να έχει πολλές αιτίες.²³ Οι έρευνες πάντως για τα φυσικά και ουράνια ή μετεωρολογικά φαινόμενα, αναφορικά με την ανωτέρω επιστολή, δεν διεξάγονται για κανένα λόγο απολύτως εκτός από τη γαλήνη της ψυχής. Έτσι, τα κύρια μέρη της φιλοσοφίας του Επίκουρου υπολογίζονται σε τρεις τομείς: α) η διδασκαλία για τη φύση ώστε να έχουμε το *φυσικόν*, β) η διδασκαλία της γνώσης ως γνωσιοθεωρία που έχουμε το *κανονικόν* και γ) η διδασκαλία για την ευτυχία που είναι το *ηθικόν*.

Πεδία Επικούρειας Διδασκαλίας

Το Φυσικόν

Α) Ας δούμε ένα-ένα με τη σειρά τους ώστε να έχουμε πλήρη κατανόηση της επικούρειας φιλοσοφίας. Αναφορικά με το α) πρώτο, το *φυσικόν*, που είναι η επιστολή του προς τον Ηρόδοτο, η ανάλυσή του βασίζεται στην ατομική θεωρία του Δημόκριτου, όπως συνιστά η Βλαχούτσικου, εξηγώντας ότι τίποτε δεν προέρχεται από το τίποτα.²⁴ Με

²² Βλ. *Επίκουρος Ηθική, η Θεραπεία της Ψυχής*, όπ. αν. παρ. σσ. 30-31.

²³ Βλ. στο ίδιο, σ. 32. Βλ. επίσης στην ίδια επιστολή προς Πυθοκλέα τα παρακάτω. *Η Ελληνιστική Φιλοσοφία, Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί*, όπ. αν. παρ. σ. 57. Σε αυτή τη σελίδα δείχνει ένα απόσπασμα της επιστολής: «η επαναλαμβανόμενη εμφάνιση και εξαφάνιση της σελήνης μπορεί να οφείλεται στην περιστροφή του ουράνιου αυτού σώματος, ή των σχηματισμών του αέρα. Μπορεί ακόμη να οφείλεται στην παρεμβολή άλλων σωμάτων ή μπορεί να γίνεται με οποιονδήποτε από τους τρόπους που προκαλούνται τα φαινόμενα σε τέτοιου είδους εξηγήσεις, αρκεί να μη προσκολληθεί κανείς σε μία μόνη εξήγηση, έτσι ώστε να απορρίπτει χωρίς επαρκείς λόγους τις άλλες, αγνοώντας τι είναι δυνατό να παρατηρήσει ο άνθρωπος και τι δεν είναι», Σελίδα 57.

²⁴ Βλ. Lehman Βλαχούτσικου Α. *Συνοπτική Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, Εκδόσεις Ενάλιος, Αθήνα 2006, σ. 98.

άλλα λόγια, σε μια τέτοια θεωρητική αντίληψη υπάρχουν ως προϋποθέσεις δύο άφθαρτες αλήθειες τις οποίες αδυνατεί ο άνθρωπος να συλλάβει λόγω του εμφανούς μεγέθους του που είναι μικροσκοπικό. Οι αλήθειες αυτές, είναι τα ίδια τα άτομα τα οποία βρίσκονται σε διαρκή και ταχύτατη κίνηση και ο κενός χώρος μέσα στον οποίο κινούνται, χωρίς να παραβλέπουμε το ότι τα άτομα αυτά διαφέρουν διαμετρικά μεταξύ τους τόσο σε σχήμα και βάρος, όσο σε μέγεθος. Ενώ, 'το σύμπαν είναι αμετάβλητο δεν διέπεται ωστόσο από καμία αρχή ή σκοπό, και καθώς το κενό υπάρχει είναι άπειρο και διαμέσου αυτού γίνεται η κίνηση'. Τόσο τα 'σώματα, όσο και τα άτομα βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση και κίνηση η οποία καθορίζεται από το βάρος, τις προσκρούσεις και την εκτροπή'.²⁵

Με τις διαρκείς συμπλοκές τους ωστόσο, προκύπτουν νέες ενωτικές συνθέσεις ατόμων, που κάνουν δυνατή τόσο την άνθιση ή τη γέννηση, όσο και το μαρασμό ως φθορά του κόσμου. Η ζωή των σωμάτων διαρκεί μέχρι την κατάλυση των ενωτικών συνθέσεων των ατόμων. Εδώ όμως είναι και το μυστικό, ότι τα άτομα δεν καταστρέφονται αλλά βρίσκονται σε μια διαρκή διαδικασία για μια νέα εξέλιξη. Η επικούρεια φιλοσοφία λοιπόν, δεν δέχεται καμία αρχή που βασίζεται σε λογική για να εξηγήσει την τάξη του σύμπαντος. Ή πιο σωστά, δεν θεωρεί καμία αρχή που μπορεί να διέπει το σύμπαν. Ο αρχαίος φιλόσοφος έχει μια διαφορετική, αλλά υλιστική αντίληψη για τα πράγματα, που δεν έχει θέση άλλη εκτός από την ύλη. Η διαφορά μεταξύ της επικούρειας φιλοσοφίας καθώς και της ατομικής του διδασκαλίας και της ατομικής διδασκαλίας του Δημόκριτου έγκειται στην τυχαία σύμπτωση του πρώτου και της μηχανιστικής κανονικότητας του δευτέρου. Δηλαδή, ο μεν Επίκουρος πίστευε ότι τα πάντα ξεκινούν από την τυχαία ενωτική σύνθεση των ατόμων, ενώ ο Δημόκριτος θεωρούσε ότι τα ίδια

²⁵ Βλ. *Επίκουρος Ηθική, η Θεραπεία της Ψυχής*, οπ. αν. παρ. σ. 31.

αυτά άτομα δημιουργούν τον κόσμο με γνώμονα μια μηχανιστική κανονικότητα.²⁶

Αν, συμπερασματικά, για τον μεν Δημόκριτο δεν υπάρχουν παρά μονάχα σώματα και χώρος και τα σώματα είναι συγχρόνως αδιαίρετα και αναλλοίωτα, τα δε άτομα δεν έχουν χρώμα, θερμοκρασία, γεύση ή οσμή αλλά διαφέρουν, όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, σε μέγεθος, σχήμα και βάρος, ενέχουν πάντως μια κάποια ενέργεια μέσα τους που τα υποκινεί σε κίνηση και σε περιστροφή. Για τον δε Επίκουρο, κι εδώ εστιάζεται και η διαφορά τους, «η ζωή άρχισε με αυτόματη γένεση, και συνεχίστηκε χωρίς πρόγραμμα, με τη φυσική επιλογή των πιο ανθεκτικών μορφών. Ο νους είναι μια μορφή ύλης, και η ψυχή είναι μια λεπτή υλική υπόσταση, που «αισθάνεται» μόνο μέσω του σώματος και πεθαίνει μαζί του. Η βούληση είναι ελεύθερη, γιατί τα άτομα που αποτελούν την ύλη έχουν ένα ποσοστό αυτόνομης ενέργειας».²⁷

Βλέπουμε επομένως ότι, ο Επίκουρος ενώ αναφέρεται στο σύμπαν και στη φυσική δεν παραλείπει τον άνθρωπο από αυτή την επιστημονική ανάλυση. Αντιθέτως, η μελέτη του για τη φυσική συσχετίζει και προσδιορίζει τη θεωρία του για τον άνθρωπο ως να είναι το κέντρο της προσοχής του. Θεωρεί συνεπώς, ότι ο βιολογικός οργανισμός του ανθρώπου είναι μια σύνθεση ατόμων και δεν είναι δημιούργημα κανενός. Το σώμα και η ψυχή, κατά τον Επίκουρο, βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση. Αξίζει να παραθέσουμε εδώ αυτούσια τι έχει παρατηρηθεί για την επικούρεια σκέψη από σύγχρονους συγγραφείς, «η ψυχή στην πραγματικότητα είναι κράμα τεσσάρων στοιχείων, είναι σώμα φθαρτό, θνητό και σύνθετο από ... άτομα. Πρέπει να είναι σωματική, ειδάλλως δεν θα μπορούσε να ενεργήσει, γιατί ασώματο είναι μόνο το κενό. Είναι διασπαρμένη στο σύνολο του ανθρωπίνου σώματος και αποτελεί την κύρια αιτία της αίσθησης. Η

²⁶ Βλ. στο ίδιο σσ. 32-33. Βλ. Επίσης, *Συνοπτική Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, όπ. αν. παρ. σ. 99.

²⁷ Βλ. Λάμπφας Γ. *Χίλια Χρόνια Ελληνικής Σκέψης, από τον Όμηρο στον Πλωτίνο*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1999, σ. 391.

ψυχολογία αυτή έχει μεγάλη σημασία για την ηθική, καθώς αποκλείει τη μετά θάνατο ζωή της ψυχής. Επίσης, ότι συμβάλλει στη διατήρηση της ζωής, αυτής της συλλειτουργίας των ατόμων, θεωρείται αγαθό. Έτσι η ηδονή και η απόλαυσή της είναι η αρχή και το τέλος/σκοπός μιας ευτυχισμένης ζωής». ²⁸ Η επικούρεια σκέψη συνεπώς, έχει τα πρώτα ψήγματα της θεωρίας του υλισμού αναφορικά με τον άνθρωπο, τον σκοπό του που πρέπει να είναι η ευτυχισμένη ζωή και τη ψυχή που κατοικεί στο σώμα και μένει ζωντανή όσο το σώμα είναι εν ζωή.

Κατά τον Επίκουρο, μας ενημερώνει ο Λουκρήτιος, η ψυχή δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς το σώμα, κι ένα ζωντανό σώμα προϋποθέτει συνένωση και των δύο ψυχής και σώματος, αν διασπαστεί αυτή η ένωση δεν υπάρχει ζωή. Δηλαδή, αυτό που υποστηρίζεται στην επικούρεια θεώρηση είναι το αρχικό σημείο το οποίο είναι η ζωή και πρέπει να εξηγηθεί με αναφορά σε κάτι σωματικό. Επειδή απλά, εκείνο που δεν είναι σώμα για τον αρχαίο φιλόσοφο, είναι ένα κενό, κι αυτό το κενό δεν μπορεί ούτε να προκαλέσει ούτε να υποστεί τίποτα, όπως παρατηρεί στην επιστολή του προς τον Ηρόδοτο. Οι βασικοί λόγοι που ο φιλόσοφος εναντιώνεται στην άποψη ότι η ψυχή είναι ασώματη, υποδεικνύουν πως θεωρεί βασική προϋπόθεση για εκείνο που δίνει ζωή σε έναν οργανισμό να έχει δυνατότητα να προκαλεί δράση και να υφίσταται τη δράση. Παρατηρείται ειδικότερα ότι, 'η ψυχή αποτελείται από άτομα τα οποία επιδρούν στα άτομα που αποτελούν το σώμα και δέχονται την επίδρασή τους'. ²⁹ Ο ίδιος ο Επίκουρος τονίζει, ότι «η ψυχή είναι σώμα, που τα μέρη του είναι λεπτότατα, διεσπαρμένα στο σύνολο των μερών του σώματος. Μοιάζει πάρα πολύ με αναπνοή αναμειγμένη με θερμότητα....Τα άτομα που σχηματίζουν την ψυχή είναι πολύ μικρά, ...και μπορούν να κινηθούν με την

²⁸ Βλ. *Επίκουρος Ηθική, η Θεραπεία της Ψυχής*, οπ. αν. παρ. σσ. 32-33.

²⁹ Βλ. *Η Ελληνιστική Φιλοσοφία, Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί*, οπ. αν. παρ. σ. 93.

πιο απαλή ώθηση». ³⁰Εδώ θα προσθέσει επίσης και τον αέρα, επειδή η αναπνοή, και η θερμότητα δεν φτάνουν για να εξηγήσουν την ψυχή. Το γεγονός όμως ότι η ψυχή είναι ζεστή και αέρινη γίνεται κατανοητό από το ότι κατοικείται σε ζωντανό και όχι σε νεκρό σώμα.

Με τις επιστολές πάντως αυτές προς τους: Ηρόδοτο και Πυθοκλή, οι οποίες αναφέρονται κυρίως στα φυσικά, ουράνια φαινόμενα και που η επικούρεια διδασκαλία προσπαθεί να εξαλείψει αν όχι ακυρώσει, ήταν κυρίως για τη διασφάλιση της ηδονής στον άνθρωπο. Διδασκαλία τέτοια, επιχειρούσε να εξαλείψει τον φόβο των θεών και του θανάτου, είτε με μία ή πολλές εξηγήσεις οι οποίες απεδείκνυαν ότι αυτά α φαινόμενα είναι καθαρά φυσικά, καταστέλλοντας έτσι την ταραχή του πνεύματος και εξασφαλίζοντας συγχρόνως τη γαλήνη της ψυχής. Ο στόχος του Επίκουρου τελικά, ήταν να απαλλάξει τον άνθρωπο από το φόβο των θεών και το φόβο του θανάτου. Για τον πρώτο φόβο η εξήγηση είναι απλή. Θεωρεί ότι, 'οι θεοί υπάρχουν μακριά ανάμεσα στα άστρα και απολαμβάνουν μια γαλήνια και αθάνατη ζωή, χωρίς να ενδιαφέρονται καθόλου για τις υποθέσεις ενός τόσο ασήμαντου είδους όπως είναι οι άνθρωποι'. ³¹ Αν δεν αρκεί αυτή η εξήγηση για τους θεούς σε ορισμένους ανθρώπους, σκέπτεται ο αρχαίος φιλόσοφος, 'ας παρηγορηθούν με την ιδέα ότι οι θεοί βρίσκονται πολύ μακριά και δεν φτάνει το χέρι τους για να τους κάνουν κακό. Αντίθετα, οι δαίμονες δεν είναι παρά άσχημα όνειρα και φαντασιώσεις'.

Ενώ για τον δεύτερο, δηλ. τον φόβο του θανάτου, ο Επίκουρος τον διαπραγματεύεται με έναν ειδικό και πολύ εύστοχο τρόπο. Όπως άλλωστε μας μεταφέρει τη σκέψη του ο Λαέρτιος, «ο θάνατος δεν έχει καμιά σχέση με εμάς, διότι κάθε καλό και κακό βρίσκεται στην αίσθησή μας, θάνατος είναι η στέρηση της αίσθησης. ...Είναι μάταιο όποιος λέγει ότι φοβάται το θάνατο, όχι επειδή θα λυπήσει στο παρόν, αλλά ότι θα λυπήσει στο μέλλον. Διότι ότι δεν προξενεί ε-

³⁰ Βλ. στο ίδιο σ. 93. (Επ. Ηρόδ. 63).

³¹ Βλ. Λάμπας Γ. *Χίλια Χρόνια Ελληνικής Σκέψης, από τον Όμηρο στον Πλωτίνο*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1999, σ. 390.

νόχληση, όταν είναι άμεσο, αυτό μάταια προξενεί λύπη, όταν το περιμένεις». ³² Ο θάνατος, για τον φιλόσοφο, δεν έχει πόνο ή αν έχει δεν διαρκεί πολύ, ενώ όταν τον περιμένεις ή, βιώνουμε με πάθη, πόνους και βάσανα, υποφέρουμε περισσότερο. Με άλλα λόγια, αφού ο θάνατος δεν προκαλεί πόνο στην άφιξη ή στην αναμέτρησή του με τον άνθρωπο λόγω της μικρής της διάρκειας, είναι εντελώς παράλογο για τον φιλόσοφο να υπάρχει φόβος στην αναμονή του.

Το Κανονικόν

Β) Αναφορικά με το δεύτερο τρόπο ή πεδίο διδασκαλίας που είναι το *κανονικόν*, καθώς συνιστούν οι Τσελλέρ-Νέστλε, την είχε εκθέσει σε ένα βιβλίο που είχε τον τίτλο «Κανών» ως μια γνωσιοθεωρία. ³³ Για την επικούρεια γνωσιοθεωρία λοιπόν, πρέπει να οργανωθεί στη βάση ορισμένων απορροιών, όπως άλλωστε συνιστάται από τον Ζωγραφίδη, συγκεκριμένα σε τέσσερα κύρια ερωτήματα. Πρώτον, ποιες είναι οι πηγές της γνώσης ή η πηγή της και πιο το αντικείμενό της; Δεύτερο, πως αντιλαμβανόμαστε και γνωρίζουμε τελικά τον κόσμο; Τρίτον, αν είναι δυνατή η γνώση και τέταρτον, πώς κρίνεται η αξιοπιστία της; ³⁴ Για το αν είναι δυνατή η γνώση ή όχι, να αρχίσω με το τελευταίο ερώτημα, θεωρώ ότι ο αρχαίος φιλόσοφος δεν χρειάζεται να απαντήσει όταν και εφόσον τη θεωρεί ως προϋπόθεση για να μπορέσει ο άνθρωπος να κατακτήσει την ευτυχία. Τη θεωρεί λοιπόν, επιτακτικά αναγκαία επειδή με την υπέρτατη γνώση αγγίζουμε το όριο του σοφού, όπου μας απελευθερώνει από την υποδούλωση που έχουμε στα πάθη μας για να βρούμε έτσι την ηδονή. Δηλαδή, η φιλοσοφία από μόνη της δεν αξίζει παρά μονάχα αν μπορεί να βοηθήσει τον άνθρωπο να φτάσει στην ευδαιμονία του, γι' αυτό και δεν διδάσκεται, αλλά ασκείται κατά τον Επίκουρο. Για να επιτευχθεί όμως αυτό να φτάσει στο σκοπό του ο άνθρω-

³² *ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΑ* Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων Βίων και Δογμάτων Συναγωγή*, όπ. αν. παρ. σσ. 799-801.

³³ Βλ. *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, όπ. αν. παρ. σ. 295.

³⁴ Βλ. *Επίκουρος Ηθική, η Θεραπεία της Ψυχής*, όπ. αν. παρ. σ. 30.

πος, απαιτείται όχι μόνο γνώση αλλά και μια καθημερινή πρακτική άσκηση ζωής. Ο απώτερος στόχος της γνώσης συνεπώς, δεν ήταν για τον αρχαίο φιλόσοφο η ίδια η γνώση, παρά ο πρακτικός κανονισμός της λειτουργίας της ζωής. Έτσι υπολογίζει η επικούρεια αντίληψη ότι, ο άνθρωπος δεν χρειάζεται να μάθει περισσότερα από εκείνα που σχετίζονται με την ευτυχία και τη δυστυχία του, γι' αυτό και του αρκούν, η εμπειρία κι ο φυσικός νους.³⁵

Ο Επίκουρος δίνει απάντηση στο πρώτο ερώτημα για το 'αντικείμενο της γνώσης με το να θεωρεί αντικείμενο της γνώσης το σύνολο της φύσης και πηγή της τις αισθήσεις μας.' Σε αντίθεση με τους προγενέστερους αρχαίους φιλόσοφους ωστόσο, ο ίδιος είχε την τόλμη να προσδιορίσει τις αισθήσεις φορείς της πραγματικότητας και ως κριτήρια αλήθειας με τα οποία μπορούμε να γνωρίσουμε τον κόσμο. Αυτό απαντά εύστοχα και με ευκρίνεια το δεύτερο ερώτημα. Όπως υποστηρίζεται, «αντιλαμβανόμαστε την αισθητή εξωτερική πραγματικότητα χάρη στα είδωλα, λεπτότατα άτομα που απορρέουν από κάποιο σώμα και μας παρουσιάζουν την εικόνα ενός αντικειμένου».³⁶ Φτάνοντας στο τελευταίο ερώτημα που αφορά την αξιοπιστία της γνώσης, υπάρχει η απορία ποια θα μπορούσε να είναι τα κριτήρια εκείνα που θα επέτρεπαν τον χαρακτηρισμό μιας αληθούς ή ψευδούς γνώσης ως κριτήρια αλήθειας;

Εδώ, ο ίδιος ο αρχαίος φιλόσοφος θα αναφωνήσει ότι οι αισθήσεις είναι το μέσον που μας παρέχεται από τη φύση για να προσεγγίσουμε την αλήθεια. Αυτό που κάνει είναι να πάρει πρώτα το κανονικόν για κριτήριο της αλήθειας, από θεωρητική πλευρά την αίσθηση και από πρακτική το συναίσθημα της ευαρέσκειας που είναι η ηδονή και της δυσαρέσκειας που είναι το άλγος. Εδώ βλέπουμε να γίνεται μια ταξινόμηση σε τρεις κατηγορίες: α) την αντίληψη των αισθήσεων ως 'αντιληπτικά αισθήματα ή αισθήσεις', β) τις γενικές έννοιες ως προλήψεις που είναι 'νοητικές εικόνες, γενικές έννοιες, και γ) τα συναισθήματα που είναι πάθη',

³⁵ Βλ. *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, οπ. αν. παρ. σσ. 298-299.

³⁶ Βλ. *Επίκουρος Ηθική, η Θεραπεία της Ψυχής*, οπ. αν. παρ. σ. 30.

ως ηδονή και πόνος, που είναι κριτήρια για την πράξη'.³⁷ Η αίσθηση, για τον Επίκουρο, είναι η ενάργεια πράγμα που είναι εμφανές και γι' αυτό είναι πάντα αληθινό. Η παραμικρή αμφιβολία μας γι' αυτήν την αίσθηση, αποδυναμώνουμε όχι μόνο τη γνώση μας αλλά και την πράξη. Από τα διάφορα αισθήματα που εισάγονται μέσα μας σε μορφή εικόνων ή ειδώλων ή ακόμη και σε ρεύματα, γεννιούνται ή αποτυπώνονται παραστάσεις ως γενικές έννοιες (προλήψεις) επειδή εκείνο που αισθάνεται κανείς χαράζεται στη μνήμη. Έτσι λοιπόν, μπορούν ανενδοίαστα μαζί με τις αισθήσεις και τα συναισθήματα (πάθη) κι οι έννοιες να λογαριαστούν στα κριτήρια. Κι αφού οι φανταστικές παραστάσεις, δημιουργούνται από παρούσες και αντικειμενικές μέσα στη ψυχή εικόνες, συμπεριλαμβάνονται επίσης στα κριτήρια.³⁸

Ας δούμε όμως πιο αναλυτικά αυτά τα κριτήρια της αλήθειας. Οτιδήποτε πάντως γίνεται αντιληπτό από τις αισθήσεις μας, δίνει μια εντύπωση ή ιδέα η οποία είναι αντιληπτή στον παρόντα χρόνο. Η εξωτερικότητα των αντικειμένων συνεπώς, δίνουν μια συνολική εικόνα που γίνεται αντιληπτή από τις αισθήσεις ως μια εικόνα ή παράσταση. Οι αισθήσεις επομένως είναι που μας φέρνουν κοντά στην πραγματικότητα να τη συλλάβουμε μέσω εικόνων και παραστάσεων ώστε να αντλήσουμε την εξήγηση και να την κατανοήσουμε. Οι αισθήσεις τότε θεωρούνται ως προϋπόθεση για κάθε σκέψη και γνώση, επειδή το πνεύμα αδυνατεί να συλλάβει οτιδήποτε αν δεν προηγηθούν οι αισθήσεις. Ενώ αυτές οι αισθητηριακές εντυπώσεις δεν είναι κρίσεις ούτε εξαρτώνται από τη λογική, διακρίνονται όμως η μια από την άλλη με βάση τη διαύγεια ή τη ζωηρότητά τους και αποτελούν το πρώτο στάδιο απόκτησης γνώσης.³⁹

Για τις γενικές έννοιες που είναι προλήψεις, η επικούρεια φιλοσοφία διδάσκει ότι οι αισθήσεις μας δείχνουν μια εικόνα στιγμιαία του αντικειμένου που ανάλογα τη δική

³⁷ Βλ. στο ίδιο, σσ. 30-31.

³⁸ Βλ. *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, όπ. αν. παρ. σ. 299.

³⁹ Βλ. *Η Ελληνιστική Φιλοσοφία, Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί*, όπ. αν. παρ. σσ. 50-51.

μας κατάσταση κάθε φορά το ίδιο το αντικείμενο είναι πιθανό να αλλάξει. Δηλαδή, μέσα από τις εικόνες των αντικειμένων που αποτυπώνονται στη μνήμη μας μέσω των αισθήσεων με επαναλαμβανόμενο τρόπο εντυπώνεται τελικά μια εικόνα ή είδωλο στη μνήμη που δεν χρειάζεται να είναι το ίδιο το αντικείμενο παρόν. Τη διαδικασία αυτή ο αρχαίος φιλόσοφος την όρισε πρόληψη, η οποία θεωρείται βασική προϋπόθεση τόσο για τη σκέψη και τις λειτουργίες του νου, όσο και για την έρευνα. Με αυτό τον τρόπο, υποστηρίζεται ότι είναι δυνατό να ερμηνεύσουμε νέα αντιληπτικά αισθήματα τα οποία μπορούμε να τα συγκρίνουμε με προλήψεις και οι κρίσεις μας για τα αντικείμενα αυτά συντελούνται με βάση τις εμπειρίες μας που ταξινομούνται με τη *γλώσσα*.

Όπως άλλωστε αναφέρει ο Διογένης Λαέρτιος, «δεν θα ονομάζαμε τίποτα χωρίς να έχουμε μάθει προηγουμένως τον τύπο του με μια πρόληψη ... Η γλώσσα είναι μέθοδος με την οποία δηλώνουμε εκείνες τις προλήψεις που μας φαίνεται ότι ταιριάζουν στο συγκεκριμένο αντικείμενο της εμπειρίας. Επειδή θεωρείται ότι οι προλήψεις έχουν διαύγεια από μόνες τους, δημιουργούν, σε συσχετισμό με τις κατάλληλες νέες αισθητηριακές εντυπώσεις, αυτό που βλέπουμε, ακούμε κ.ο.κ. Η πλάνη δημιουργείται όταν χρησιμοποιούμε λέξεις που σημαίνουν μια πρόληψη, η οποία δεν ανταποκρίνεται στο φαινόμενο».⁴⁰

Τα δε συναισθήματα που στην ουσία είναι πάθη, για τα οποία έγινε διεξοδική αναφορά παραπάνω, προκαλούνται κατά τον Επίκουρο από την ηδονή ως συναίσθημα ευτυχίας ή ευφορίας και από τον πόνο ως η οδύνη ή το άλγος. Είναι γνωστό σε όλες τις εποχές ότι ο άνθρωπος έχει την τάση να μειώνει και να παραμερίζει τον πόνο αποζητώντας πάντα την ευτυχία ως ηδονή. Και τα δύο αυτά συναισθήματα, ηδονή και πόνος τα δοκιμάζει ο άνθρωπος τόσο σωματικά, όσο και πνευματικά. Εδώ είναι λοιπόν που η επικούρεια φιλοσοφία εστιάζει περισσότερο, επειδή θεωρεί ότι η υγεία του σώματος και η διατήρηση της ψυχικής ισορροπίας και

⁴⁰ Βλ. στο ίδιο, σ. 52.

γαλήνης αποτελούν την ευδαιμονία ή την ευτυχισμένη ζωή. Η αρχαία αυτή φιλοσοφία αρχίζει από τη λογική εκείνη που θεωρεί ότι ο άνθρωπος πρέπει να βιώνει σύμφωνα με τους κανόνες της φύσης για να επιτυγχάνει τέτοιου είδους σωματική και ψυχική ισορροπία.⁴¹ Εάν, ενδεχομένως, η ζωή του είναι ενάντια στη φύση τότε δεν μπορεί παρά να είναι δυστυχισμένος. Η ίδια η φύση του ανθρώπου όμως, απαιτεί λίγα για να νιώσει τη χαρά και την ευτυχία, αλλά από εδώ και στο εξής επεμβαίνει ο ίδιος ο εαυτός του που λόγω των επιθυμιών οι οποίες είναι απεριόριστες χρειάζεται θεραπεία και συνιστάται η ασκητική των επιθυμιών που αναφέρθηκε ανωτέρω για να αποφευχθεί το δυσάρεστο που είναι η δυστυχία κι ο πόνος.

Το Ηθικόν

Γ) Αναφορικά με το τρίτο πεδίο διδασκαλίας το *ηθικόν*, έχει γίνει αρκετός λόγος νωρίτερα. Αρκεί να αναφέρουμε ξανά εδώ το σκοπό της ζωής του ανθρώπου που είναι η ηδονή και η απόλαυσή της, για τον αρχαίο φιλόσοφο, πράγμα που απέχει πολύ από τη χλιδή και τον πλούτο. Όλα στη ζωή, κατά τον ίδιο, μπορούν να αντιμετωπίζονται με την αρετή της φρόνησης, έτσι ώστε να μπορεί κανείς να φτάνει στην ηδονή με λιτό τρόπο. Δηλαδή, με αυτό τον λιτό τρόπο μπορεί να ζει κανείς λογικά κι όπως ορίζει η ηθική. Επειδή η ζωή που είναι γεμάτη ηδονή πορεύεται με τις αρετές της επομένως η ευδαιμονική ζωή δεν ξεχωρίζει από αυτές. Ο τρόπος όμως που φτάνει στην ευτυχισμένη ζωή ο άνθρωπος, είναι εκείνο που διδάσκει η επικούρεια φιλοσοφία με την ασκητική των παθών και των επιθυμιών του, όπως ήδη αναφέρθηκε. Αρκεί εδώ συνεπώς, να μνημονεύσουμε τη μέθοδο που απελευθερώνει ο άνθρωπος τον εαυτόν του, όχι μόνο από τα πάθη του ή τις απεριόριστες επιθυμίες του, αλλά και από τους φόβους του τόσο για τους θεούς, όσο και για τον θάνατο. Αυτή η μέθοδος δεν είναι άλλη από το να γίνει ο ίδιος ο άνθρωπος σοφός και γαλήνιος, ισοδύνα-

⁴¹ Βλ. *Τι Είναι η Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία*, οπ. αν. παρ. σσ. 168-170.

μος με τους θεούς και να ζει με λιτό τρόπο όπως ορίζει η ηθική ώστε να επιτυγχάνει την ψυχική ισορροπία και γαλήνη για να έχει την ευδαιμονία-ηδονή πάντα.

4. Συμπέρασμα

Η επικούρεια φιλοσοφία συμπερασματικά, μας διδάσκει σήμερα όχι μόνο να αναγνωρίζουμε τη μέγιστη σημασία και το προβάδισμα που δίνεται στη σκέψη και στην πρακτική να ζει κανείς ως σοφός με τον επικούρειο τρόπο αυτό ζωής, αλλά και για τη σπουδαιότητα που δίνεται στην ορθολογική ή στην 'έλλογη' δράση του ατόμου, ώστε να γίνει κατορθωτό να εδραιωθεί κάτι σταθερό σε έναν ρευστό και 'αβέβαιο κόσμο'.⁴² Μας διδάσκει επίσης, ότι ο αληθινός σκοπός της φιλοσοφίας δεν έχει σχέση τόσο με την επιστήμη, ούτε και με την πνευματική ικανότητα να ερμηνεύσει τον κόσμο, επειδή στην επικούρεια αντίληψη το μέρος δεν είναι ικανό να εξηγήει το όλον. Ο αληθινός σκοπός της τότε, είναι η προσπάθεια που καταβάλλεται για την κατάκτηση της ευδαιμονίας. Δηλαδή, μια προσπάθεια που τείνει στο να αποκτήσουμε την ηδονή και να αποφύγουμε τον πόνο. Όμως, για τον Επίκουρο, η ευδαιμονία δεν είναι η ανεξέλεγκτη ηδονή των αισθήσεων με τις απεριόριστες επιθυμίες, αλλά σήμαινε μια ζωή έλλογη ταυτισμένη με την ηθική και την υπερνίκηση των παθών. Το γεγονός ότι θεωρούσε την αρετή όχι ως αυτοσκοπό είναι εμφανές, σε αντίθεση με άλλες φιλοσοφικές σχολές, αλλά ως μέσον για μια ζωή με ανθρώπινο νόημα που είναι η ευτυχία.

Εν κατακλείδι, το κυριότερο που μας διδάσκει η επικούρεια φιλοσοφία, είναι ότι η γνώση ως σοφία έλλογων ανθρώπων που έχουν ακολουθήσει τον τρόπο αυτό ζωής, αφενός, μας ελευθερώνει με τον τρόπο της ασκητικής από τα πάθη μας τα οποία μας οδηγούν οι απεριόριστες επιθυμίες μας. Αφετέρου, μας απαλλάσσει από τον φόβο των θεών και του θανάτου. Τέλος, ο σοφός μας συνιστά ότι αρκείται σε λίγα πράγματα για να είναι ευτυχής και ίσος με τους

⁴² Βλ. *Επίκουρος Ηθική, η Θεραπεία της Ψυχής*, οπ. αν. παρ. σ. 40.

θεούς και αφού οι θεοί είναι άφθαρτα και μακάρια όντα, δεν θα υπάρχουν συγκρούσεις ή διακυμάνσεις στον άνθρωπο όταν φτάσει σε αυτό το επίπεδο. Συνεπώς, ο επικούρειος σοφός χρησιμεύει στους ανθρώπους σήμερα ως πρότυπο, γιατί φέρει όχι μόνο τον ορθό λόγο μέσα του, αλλά και τη μέθοδο της απελευθέρωσης των παθών τους για να διάγουν ευτυχισμένο βίο κι έτσι να ζούνε *ως θεοί επίγεια*.

Βιβλιογραφία

- Algra K & Barnes J. *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge United Kingdom 1999.
- Επίκουρος, *Επίκουρος Ηθική. Η Θεραπεία της Ψυχής*, μτφρ. Εισαγωγή Ζωγραφίδης Γ. Εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2009.
- Hadot P. *Τι Είναι η Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία*, Εκδόσεις Ίνδικτος ΑΕ. Αθήνα 2002.
- Kenny Anthony, *Ιστορία της Δυτικής Φιλοσοφίας*, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2005.
- Κουλουμπαρίτσης Α. *Ιστορία της Αρχαίας και Μεσαιωνικής Φιλοσοφίας, I. Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, Τόμος Α', Εκ. Εξάντας, Αθήνα 2008.
- Λάμπας Γ. *Χίλια Χρόνια Ελληνικής Σκέψης, από τον Όμηρο στον Πλωτίνο*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1999.
- Lehman Βλαχούτσικου Α. *Συνοπτική Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, Εκδόσεις Ενάλιος, Αθήνα 2006.
- Long A. A. *Η Ελληνιστική Φιλοσοφία, Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1997.
- McEvelley T. *The Shape of Ancient Thought: Comparative Studies in Greek and Indian Philosophies*, Allworth Press, New York 2002.
- Ρουσσέλ Μπ. *Ιστορία της Δυτικής Φιλοσοφίας και η Συνάρτησή της με τις Πολιτικές και Κοινωνικές Συνθήκες από των Αρχαιοτάτων Χρόνων Μέχρι της Εποχής μας*, Τόμος Α', Εκ. Αρσενίδης Ι. Δ. & ΣΙΑ, Αθήνα.
- Σατελέ Φρανσουά Η Φιλοσοφία, Από τον Πλάτωνα ως τον Θωμά Ακινάτη, τόμος Α, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1989.
- Τριαντάρη-Μαρά Σ. *Ιστορία της Φιλοσοφίας, Τόμος Α' Από την Αρχαιότητα στο Μεσαίωνα*, Εκδόσεις Α. Σταμούλη, Αθήνα 2005.
- Τσελλέρ – Νέστλε, *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, μεταφ. Θεοδωρίδη Χ. Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1980.

Περίληψη

Στόχος του παρόντος κειμένου είναι να εστιάσει στις βασικές διαστάσεις της επικούρειας φιλοσοφίας, έτσι ώστε με μια προσεκτική μελέτη να διαγνώσουμε το δίδαγμα ή διδάγματα που δύναται να παρέχει σήμερα. Συγκεκριμένα, αφού η φιλοσοφία αυτή στην εποχή του αρχαίου Έλληνα φιλόσοφου, έδειξε ότι ήταν όχι μόνο μια επιστήμη αλλά και ένας τρόπος ζωής, να εξετάσουμε εάν αυτός ο τρόπος ζωής ή αυτή η επιστήμη πέρασε σε άλλες γενιές και είχε συνέχεια ή διαχρονικότητα και τι μπόρεσε ή μπορεί τελικά να μας διδάξει; Γι' αυτό το λόγο, δίδεται έμφαση στις θεματικές που απασχόλησαν την επικούρεια φιλοσοφία κυρίως όμως, στις επιθυμίες, αρετές και στον σοφό. Κύριος λόγος γι αυτό είναι, επειδή ο Επίκουρος έδινε μεγάλη σημασία στον σοφό, πράγμα που σημαίνει ότι μέσω του σώφρονα και ενάρετου σοφού μπορεί να επιτευχθεί ο σκοπός της δικής του φιλοσοφίας καλύτερα. Γνωρίζοντας τα πλεονεκτήματα ή τις αρετές του σοφού λοιπόν, μας παρέχεται πολύτιμη γνώση αλλά και ικανότητα να ανταποκρινόμαστε κατάλληλα εδραιώνοντας σταθερότητα σε εποχές που χαρακτηρίζονται από ρευστότητα και ανασφάλεια όπως ο αβέβαιος κόσμος του σήμερα.

Λέξεις Κλειδιά: ηδονή, φιλία, αρετή, πάθη, επιθυμίες, φόβος, ευδαιμονία, κενό και ασκητική.

